

Çoğulculuk, Çoğunlukçuluk ve Demokrasi¹

Mustafa Erdoğan

Siyaset dilinde demokrasi terimi, kendisinden olumlu bir bağlamda söz edildiği çoğu durumda onu niteleyen bir sıfatla birlikte kullanılır; “liberal demokrasi”, “özgürlükçü demokrasi”, “anayasal demokrasi” gibi. Sıkça başvurulan bu tür kullanımlardan biri de “çoğulcu demokrasi” ifadesidir. Demokrasiye ilişkin özellikle normatif söylemde bu terime sıkça başvurulması, ya demokrasinin ancak çoğulculuğu kurumlaştıran bir yapı içinde değerli olduğunu, ya da çoğulculukla demokrasinin bir arada olması gerektiğini ima eder.

Ancak, “çoğulcu demokrasi” teriminde çoğulculuğun demokrasinin bir niteliği veya vasfı olarak ortaya çıkması, sosyal ve siyasal teoriye âşina olmayanların, “çoğulculuk”un sadece demokrasi çerçevesinde anlamlı bir kavram olduğunu zannetmelerine yol açabilir. Aslına bakılırsa, çoğulculuğun demokrasiye göre ikincil bir kavram olduğunu düşündüren bu izlenimin aksine, modern demokrasi teorisinin önemli ölçüde çoğulcu teori çerçevesinde geliştirilmiş olduğu bile söylenebilir. Manfred Schmidt’in belirttiği gibi, demokrasi teorisi baskıcılığın ve sınırsız halk egemenliğinin engellenmesini sağlayacak kurumsal çareler arayışında genel çoğulculuk teorisinden yararlanmıştı (Schmidt 2000: 147).

Toplumsal Analiz Aracı Olarak Çoğulculuk ve İmaları

Çoğulculuk (pluralism), aslında, demokrasi tartışmasından bağımsız olarak, sosyal ve siyasal teorinin yerleşik kavramlarından biridir. Bu alanda çoğulculuk olgusal bir gerçekliğin ve normatif bir toplumsal-siyasal önerinin adı olarak ortaya çıkmaktadır ve her iki yönüyle de sosyal bilimlerin başlı başına bir inceleme konusudur. Böylece, çoğulculuğun bu bağlamda biri tasvirî-analitik, diğeri normatif olmak üzere iki farklı anlamı vardır. Tasvirî-analitik bir kavram olarak çoğulculuk modern toplumların yapısını anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır.

Klasik çoğulcu anlayışta rekabet hâlindeki grupların varlığı bütün karmaşık toplumların doğal bir özelliği olarak görülür. Buna göre, modern toplum düşünceler, çıkarlar ve hayat tarzları temelinde farklılaşmıştır ve bu farklılıklar siyaseti de etkilemek üzere kendi aralarında organize olmuşlardır. Buna bağlı olarak, iktidar siyasal kararların oluşumunu etkilemek üzere birbirleriyle yarışan bu farklı gruplar arasında dağılmış durumdadır. Başka bir ifadeyle, toplumda iktidar hiyerarşik bir yapıda olmayıp, gruplar arasında süreklilik gösteren bir pazarlık sürecinin merkezinde yer aldığı yarışmacı bir nitelik göstermektedir. Bu çerçevede devletin rolü de farklı taleplerini uzlaştırmaya çalışmak suretiyle bu gruplar arasında hakemlik yapmak olarak tanımlanır. Çoğulculara göre, toplum içinde tek bir grup veya sınıf hâkim konumda değildir; bütün gruplar siyasî süreçte seslerini duyurabilirler. Ünlü Amerikan siyaset bilimcisi Robert Dahl’ın demokrasiyi “poliarşi” (polyarchy),² yani “çoklu iktidar sistemi” olarak adlandırması bu fikrin bir ifadesidir. Ancak, bazı çoğulcular devletin toplum hayatındaki bu

¹ Mustafa Erdoğan tarafından *sosyalbilimler.org*’da yayımlanmak üzere kaleme alınmıştır.

Yazarın E-Posta Adresi: merdogan55@yahoo.com | **Yayın Tarihi:** 01/09/2019

Erişim Linki: <https://www.sosyalbilimler.org/cogulculuk-cogunlukculuk-demokrasi>

² Robert Dahl, *Polyarchy* (New Haven: Yale University Press, 1971).

merkezî rolünü kabul etmekten yana değildiler. Onlara göre, toplumun devletten aşağıya doğru inen hiyerarşik bir yapı olarak görülmesi yanlıştır, gerçekte ise devlet çoğulculuğun sadece bir unsuru ve dolayısıyla kişilerin aidiyet referanslarından sadece biridir (Vincent 1987: 183, 186-87; Schmidt 2001: 146-147; Garner & Ferdinand & Lawson 2012: 30; Held 1996: 202-203).

Esas olarak analitik bir kavram olsa da çoğulculuğun elbette normatif siyasî imaları da vardır. Nitekim, demokrat çoğulcular toplum içinde çok sayıda nispeten özerk siyasî ve iktisadî örgütlerin varlığını korumanın demokrasi ve özgürlük için önemine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, siyasî çoğulculuk, büyük ölçekli toplumların yönetim sisteminin demokratik olması için, değişik çıkarların görüşlerini ifade edebileceği ve iktidar için yarışabileceği kurumların var olması gerektiğini vurgular. Bu da rekabetçi bir siyasî partiler sistemini çoğulcu demokrasilerin ayırt edici bir özelliği olduğu anlamına gelir (Russell 1987: 170).

Mamafih, çıkar grupları temelli bir çoğulcu anlayışın genellikle iyi ve demokrasiyi destekleyen sonuçlar doğuracağı görüşünü şüpheyle karşılayan düşünürler de vardır. Sözgelisi F. A. Hayek siyaset teorisiyle ilgili yazılarında, çoğulculuk adına çıkar gruplarının kamusal pastadan güçleri yettiğinde pay koparabilme yarışı şeklinde gerçekleşen ilkesiz bir pazarlıkçılığın hem kamu yararına aykırı olduğunu, hem de bunun demokrasiyi yozlaştırma istidadı taşıdığını ısrarla dile getirmiştir.³ Gerçekten de, genellikle sanıldığı aksine, kamu yararı grup çıkarlarının bir toplamı demek olmadığı gibi, siyaseti rant paylaşımına dönüştüren bir demokrasinin orta veya uzun vadede “demokrasi” olarak kalma ihtimali de zayıftır.

Öte yandan, çoğulculuğun korporatist türünün de demokrasiyle bağdaşması zordur. Korporatizm toplumun farklı kesimlerinin, en başta da işçi ve işverenlerin, “ortak değerler” temelinde çıkarlarını uyumlulaştırmayı ve onların bu yönde iş birliği yapmalarını öngören bir ideolojidir (von Beyme 1987: 39). Korporatizm sosyal sınıfların birbiriyle çatışmamasını, aksine ortak çıkara veya ortak iyiliğe uygun olacak şekilde uyumlu bir biçimde etkinlikte bulunmasını öngörür. Bu uyumun referansı olan “ortak değerler” çoğu zaman “toplumsal barış” veya toplumun organik bütünlüğünün korunması olarak anlaşılan “ulusal çıkar” şeklinde kendisini gösterir. Bu anlayışta, farklı kesimlerin çıkarlarını uyumlulaştırmak, ulusal çıkarın “dar” zümre, grup veya sınıf çıkarlarının üstünde tutulmasını teminle görevli olan devlete düşer. Böylece, korporatizmin bir yandan meslekî temsili öne çıkarması, öte yandan bürokratik yoldan belirlenen “ulusal çıkar”ı ortak değerleri yansıtan tarafsız bir referansmış gibi sunması, hem sahici çıkar temsilini marjinalize etmesi hem de genel oya dayanan parlamenter temsilin etkisini zayıflaması bakımından özgürlük ve demokrasiyi azaltan bir sonuç doğurur.

Bu arada, çoğulcu demokrasi açısından en az çıkar örgütleri ve rekabetçi siyasî partiler kadar, belli bir sivil amaç etrafında gönüllü olarak bir araya gelen yurttaş örgütlenmeleri de önemlidir. Nitekim Alexis de Tocqueville, 19. yüzyıl Amerikan toplumunda yurttaşların ortak amaçlar için “bir araya gelme/örgütlenme” ruhuna sahip olmalarını demokratik özgürlüğün en önemli güvencelerinden biri olarak görmüştü. Bu gibi örgütler yurttaşlarda katılımcı eğilimi yeşertip desteklemenin yanında, bireylerin devletin cebir gücüyle doğrudan karşılaşma ihtimalini azaltmak suretiyle bireysel özgürlüğe de hizmet eden “ara kurumlar” olarak önemli

³ Örnek olarak, bkz. Hayek, F. A. (2012), ss.457-61, 547-56, 558-60.

görülmektedir. Devletin gücünün sınırlanması açısından düşünüldüğünde, ayrıca, özerk etnik ve kültürel grupların varlığı anlamındaki çoğulluk ve çeşitliliğin de korunması önemlidir.

Ahlâkî Çoğulculuk

Çoğulculuktan normatif bir teori olarak söz edildiğinde asıl kast edilen ahlâkî çoğulculuk veya diğer adıyla “değerler çoğulculuğu”dur.⁴ Ahlâkî çoğulculuğun (ethical pluralism) geçen yüzyıldaki tipik temsilcisi olan ünlü İngiliz siyasî düşünürü Isaiah Berlin’e (1909-1997) göre, temel insanî değerlerin çokluğu objektif bir gerçektir. Bu demektir ki, insanların izleyebilecekleri amaçlar çok ve çeşitlidir; özgürlük, eşitlik, adalet ve hoşgörü gibi. Başka bir anlatımla, insanları tek bir “insanî iyi” değil, “iyi hayat”a ilişkin farklı anlayışlar yönlendirir. Ancak, bu anlayışlar ve değerler her zaman birbiriyle bağdaşmayabilir. Bundan dolayı, kişiler çoğu zaman bunlar arasında, çeşitli bakımlardan oldukça maliyetli zor tercihler yapmak durumunda kalırlar.

Yine Isaiah Berlin’e göre, ahlâkî çoğulculuğun normatif siyasî anlamı ise şudur: İnsanlık durumunun değerlerin çokluğuna ilişkin bu kaçınılmaz özelliğine en uygun olan sistem, farklı değerlerin bir arada var olmasına imkân veren özgürlükçü, çoğulcu demokrasidir. Ancak böyle bir sistem insanları tek bir belirli değer veya amacı yahut amaçlar hiyerarşisini izlemek zorunda bırakmaz ve onlara hayatlarını sorumluluğu kendilerine ait olan tercihler doğrultusunda yönlendirme olanağı tanır.

Bu arada, değerler çoğulculuğuyla kültürel çeşitlilik arasında da bir ilişki olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü, ahlâkî çoğulculuk açısından, karmaşık toplumların kültürel çeşitliliği sadece olgusal bir durum olmayıp, aynı zamanda temeldeki değerler çoğulluğunun bir yansımasıdır. Bundan dolayı, ahlâkî çoğulculuk görüşünü benimseyenler genellikle kültürel çeşitliliğin korunması ve hatta desteklenmesi gerektiğini düşünürler. Toplumun kültürel çeşitliliği sayesinde, bireylerin kendilerinininkinden farklı kültürler ve hayat tarzlarından öğrenme imkânına sahip oldukları düşünülür; bir yazarın deyişiyle, çeşitlilik “belli bir fikrin hâkimiyetini önleyen bir sosyal iyi”dir (Smith 2006: 22). Bu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin de özellikle ifade ve örgütlenme özgürlüğüyle ilgili kararlarında sık sık belirttiği gibi, açık fikirlilik veya geniş görüşlülüğün demokratik bir toplum için vazgeçilmez önemde sayılmasıyla da ilgilidir. Çünkü, eleştirel ve sorgulayıcı bir zihin yapısı kadar, farklı insanî varoluş tarzlarının aynı toplumda bir arada bulunması da insanların ufkunu genişletir ve hoşgörü kültürünü geliştirir.

Bu düşünce, geçen yüzyılın son on yıllarında kimi Batı toplumlarında etkili olan ama bugün bir ölçüde gerilemiş bulunan çok-kültürlülük ve çok-kültürcülük düşünce ve politikalarının da arkasında yatan dinamiklerden biridir. Tek bir normlar veya değerler manzumesinin topluma hâkim olmaması gerektiği fikrine dayandığı için, aslında çok-kültürcülüğün kökleri çoğulcu düşüncede bulunabilir. Çok-kültürcülük ayrıca grup kimlikleri düşüncesine dayanması bakımından da çoğulculuğa benzer, çok-kültürcüler için de grup haklarının özel bir önemi vardır (Smith 2006: 35). Ancak, hakları bireyler yerine gruplarla

⁴ Bu konuda ayrıca bkz. Erdoğan 2005; Borovalı 2007.

temellendirmek demokrasi bakımından önemli bir sorun teşkil etmezse de bu anlayışın çağdaş demokrasinin “liberal” ayağını zayıflattığını da bu arada belirtmek gerekir.⁵

Çoğunlukçuluk ve Demokrasi

Demokrasi halkın çoğunluğunun desteğini kazanan siyasî ekibin yönetme hakkına sahip olduğunu kabul eder. Ancak “çoğunluğun yönetme hakkı”nın “çoğunluk diktası”na dönüşmesi de bir ihtimaldir. Aslında, şiddete dayalı yöntemler bir yana bırakılırsa, demokrasinin ölümü en kolay bu yoldan olur. İşte çoğunlukçuluk, her iki anlamıyla, çoğunluk baskısı ihtimaline karşı demokrasinin en önemli güvencelerinden biri sayılır. Bunun temel nedeni, toplumsal çoğunlukçuluğun sivil haklar aracılığıyla güvence altına alınarak demokratik yoldan siyaseti etkilemesine izin verilmesinin tek bir grubun hegamonik çoğunluk hâline gelmesi ihtimalini azaltacağını varsayılmıştır. Nitekim, Robert Dahl çoğunlukçuluk bir demokraside despotik bir çoğunluk ihtimalinin söz konusu olmadığını savunmuştur. Çünkü, ona göre, seçimler iç dayanışması güçlü ve türdeş bir çoğunluğun isteklerini değil fakat muhtelif rakip grupların tercihlerini yansıtır. Bir rejimi asıl demokratik yapan şey çok sayıda grubun veya azınlıkların varlığıdır (Held 1996: 206).

Aslına bakılırsa, Dahl’ın bu konudaki iyimserliğini ne yazık ki ne empirik gerçeklik ne de kavramsal analiz doğrulamaktadır. Anthony Birch’ün işaret ettiği gibi, örgütlü gruplar arasındaki iktidar yarışmasının karakterize ettiği ama yine de demokratik olmayan bir rejim tasavvur edilebilir (Birch 1993: 167). Çoğunlukçuluğun siyasal tercihleri parçalayıcı etkisi birçok durumda tek bir grubun mutlak üstünlüğünü frenleyici bir sonuç doğurabilirse de gruplar arası farklılıkları aşan veya onları çapraz kesen bir siyasî söylem aracılığıyla çoğu grubu ortak bir program (“dava”) etrafından birleştirebilen bir siyasî ekibin (partinin) çoğunlukçuluk yapıya rağmen güçlü bir çoğunlukla iktidara gelmesi pekâlâ mümkündür. Tecrübenin gösterdiği gibi, popülizm bu rol için uygun adaylardan biridir.

Kaldı ki, çoğunlukçuluk her toplumun belirgin bir özelliği olmayabilir; özellikle kültür ve/veya hayat standardı olarak nispeten türdeş olan toplumlarda veya belli bir kültüre ve hayat tarzına sahip olanların toplumun ana kütlelerini oluşturduğu yerlerde seçimlerin güçlü bir siyasal çoğunluğu ortaya çıkarması ve bu “demokratik” çoğunluğun bütün siyasal ve hukukî kurumları kontrolü altına alarak baskıcı bir rejime yönelmesi hiç de zor değildir. Bu tür yönelimler her zaman demokrasinin büsbütün ölümüyle sonuçlanmasa bile, yarı-demokratik veya demokrasi görünümü yozlaşmış rejimlerle sonuçlanabilir ve kimi durumlarda bunları kalıcı hâle getirebilirler.

Atıf Yapılan Kaynaklar

Borovalı, Murat (2007), “Ahlâkî Çoğunlukçuluk ve Siyaset”, M. Ö. Alkan & T. Bora & M. Koraltürk (der.), *Mete Tunçay’a Armağan* (İstanbul: İletişim), ss. 221-250.

Birch, Anthony (1993), *The Concepts and Theories of Modern Democracy* (London: Routledge).

⁵ Bu konuda ayrıca bkz., Erdoğan 1997.

Erdoğan, Mustafa (2005), “Ahlâkî Çoğulculuk”, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cevizci, A. (ed.), Cilt 3 (Ankara: Babil), ss. 696-701. (*Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm* [Ankara: Orion, 2006], ss. 236-246’de tekrar yayımlandı.)

Erdoğan, Mustafa (1997), “Çeşitlilik, Çoğulculuk ve Rekabetçi Federalizm”, *Liberal Düşünce*, n. 6 (Bahar), ss. 44-54. (*Liberal Toplum Liberal Siyaset*’te [Ankara: Liberte, 2. b.], ss. 187-204’te ve *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm* [Ankara: Orion], ss. 205-220’de tekrar yayımlandı.)

Garner, R. & Ferdinand, P. & Lawson, S. (2012), *Introduction to Politics* (Oxford University Press, 3rd ed.)

Hayek, F. A. (2012), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeni*, (Türkiye İş Bankası Yayını).

Held, David (1996), *Models of Democracy* (Stanford: Stanford University Press).

Russell, Peter H. (1987), “Pluralism, Political”, Kuper, Jessica (ed.), *Political Science and Political Theory* (London & New York: Routledge & Kegan Paul), ss. 170-171.

Schmidt, Manfred G. (2001), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev. E. Köktaş (Ankara: Vadi Yayınları).

Smith, Martin (2006), “Pluralism”, Hay, C. & Lister, M. & Marsh, D. (ed.), *The State: Theories and Issues* (New York: Palgrave Macmillan).

Vincent, Andrew (1987), *Theories of the State* (Oxford & New York: Basil Blackwell)

Von Beyme, Klaus (1987), “Corporatism”, Kuper, Jessica (ed.), *a. g. e.*, ss. 39-40).

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan sosyalbilimler.org, sosyal bilimler alanında çalışma yürüten her bireyin yararlanmasına veya katkı sunmasına açık akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube’da @sosbilorg kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*’i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org’da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.